

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА IV

БРОЈ 4

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности,
22. децембра 2015. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Преграја Пићера*

Уредник

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2016

језик проф. др Срето Танасић, уредник проф. др Недељко Богдановић и главни уредник академик АНУРС Слободан Реметић. Они ће приказати како је Зборник премрежио просторе где се на српском мисли и говори.

Част ми је што у име многих казујем жељу да у једном годишту буде речник главних дела нашег писца који је прву своју приповетку потписао као Сенћанин, био Бачванин, презивао се Сремац, описао Банаћане Тиру и Спиру, Нишлије Замфира, Курјака, Ивка, Калчу, Смука и остале, цело треће поглавље Вукадина дао по пиротском изговору, кроз чиновнике, кафеџије, тек обогачене газде и покондирене каријеристе проговорио као Београђанин коме се види одакле је стигао у главни град, кроз тобожње адвокате и новинаре препознао Мокрогорца у Јевђу Мићовићу и Ариљца у Мићу Јевђовићу, паратаре, мале политичаре и свих врста помешаре речи, шумадијских, ужичких, азбуковачких, дринских, одсвукудашњих, што их је како је само он умео у књижевности упошљавао и саставио јединствен дијалекатски круг од крштења у сенћанској православној цркви пре сто и шездесет година, где је рођен 1855, до сокобањског августа када је пре сто и девет година преминуо као члан Краљевске српске академије, као једини српски писац који је десетину дијалеката користио тако да се не може познати одакле је, који је толико српских говора с лакоћом учио и од њих живописне ликове давао, који је све то могао да ради јер је био где је год био у једном те истом језику српском, што би се најбоље видело ако бисмо у Зборнику читали и дијалекатски речник главних дела Стевана Сремца.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

СРЕТО ТАНАСИЋ

ЈЕДИНСТВЕН ЧАСОПИС У СЛАВИСТИЧКОМ СВИЈЕТУ

Година 1905. представља значајан датум у српској филологији. Те године млади српски филолог Александар Белић постао је дописни члан Српске краљевске академије; исте те, 1905, покренуо је он часопис за дијалектолошка проучавања – *Српски дијалектолошки зборник*. Први број гласила испуњава монументална монографија његовог оснивача *Дијалекти источне и јужне Србије*. Ријетко се која научна дисциплина код нас може похвалити часописом са тако дугим трајањем као што може дијалектологија. Ни у свијету славистике нема истородног часописа с таквим вијеком.

Прије покретања *Српског дијалектолошког зборника* већ је постојао *Српски етнографски зборник*, а раније се размишљало и о публикацији за

дијалектолошка истраживања. Академик Ирена Грицкат нас обавјештава да је неуморни Стојан Новаковић на скупу „Академије философских наука“ од 9. марта 1892. истакао да је потребно почети проучавање наших дијалеката и да констатовала: „Помишљао је на публикацију типа Зборник или Архив за дијалекте, где би се износили резултати истраживања, нарочито из мање проучених крајева“¹. Новаковићеву идеју остварио је Александар Белић. На књизи стоји да је издавач Српска краљевска академија, стоји и податак да се ради о покретању периодике – римски број један уз наслов: *Српски дијалектолошки зборник*, књига I. У *Зборнику* нема обраћања уредника, не говори се ништа о томе шта ће се у њему објављивати, у којим временским размацима ће излазити и сл. Очито је Белић сматрао да је из самог наслова јасно којој дисциплини науке о језику је *Зборник* намијењен. *Јужнословенски филолоџ*, часопис који је такође академик Белић покренуо 1913, није тако једнозначно насловом дефинисан; зато се у првом броју и налази уводна ријеч у којој се дају разлози покретања и тематски профил часописа, коју су потписали А. Белић и Љ. Стојановић.

За сто десет година излажења *Српског дијалектолошког зборника* његов покретач академик Александар Белић га је уређивао 55 година – од 1905. до 1960, до своје смрти. Часопис је с почетка излазио у великим размацима: други број је изишао 1911, трећи тек 1927. До Другог свјетског рата изашло је десет књига, једанаеста се појавила 1950, дванаеста 1957, а тринаеста посљедња с Белићевим потписом 1958. године. На првих десет књига стоји да је издавач Академија, не стоји да је уредник академик Александар Белић, за разлику од *Јужнословенског филолоџа*, гдје већ на првом годишту (1913) стоји име уредника А. Белића. Тек од једанаесте књиге (1950) појављује се име уредника: академик Александар Белић; уз то стоји да је поред Академије издавач и Институт за српски језик. На дванаестој се уредник А. Белић потписује као управник Института за српски језик, на тринаестој (1958) Институт је за српскохрватски језик, како су се језик и његов Институт именовали нешто последије Новосадског договора.

За ових других 55 година часопис су потписивала четири уредника. Белића је на мјесту уредника *Зборника* као и на другим функцијама у Академији, у Институту и на Универзитету замијенио академик Михаило Стевановић. Он је потписивао *Зборник* од XIV (1964) до XX (1974) књиге. Због реорганизације у САНУ, институти су били изашли формално из њеног састава, Белићеве часописи су остали при Институту, а уредник академик Михаило Стевановић потписује се као директор Института за српскохрватски језик. Последије Стевановићевог одласка у пензију у уређивању се јавља новина: уређује га

¹ И. Грицкат, *Наука о језику у делатности Академије*, С. Танасић (ур.), Шездесет година Института за српски језик САНУ, Зборник радова I, 2007, стр. 55 (1996).

уређивачки одбор – Павле Ивић, [Берислав Николић] и Асим Пецо (главни уредник је академик Павле Ивић). Временом се редакција мијењала, углавном проширивала. Павле Ивић уређује *Зборник* од његове XXI књиге (1976) до XLVIII књиге (2001); после његове смрти (1999) остале су припремљене двије књиге па је и на корицама остало његово име као главног уредника. У Ивићевом времену *Српски дијалектолошки зборник* поново издају Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски/српски језик САНУ – од XXVII књиге – 1981. године, иако ће Институт још читаву деценију формално бити изван Академије. Институт је извршни издавач, а обје институције су власници часописа и заједнички га финансирају. После Ивићеве смрти на чело Уређивачког одбора дошао је академик Александар Младеновић; он води уредништво од XLIX књиге (2002) до LVI књиге (2009), то јест до своје смрти. Од тада је, од LVII књиге (2010), на мјесту главног уредника академик АНУРС Слободан Реметић.

Развој србистике, и посебно дијалектологије, и труд уредништава и издавача, учинили су да је часопис излазио у све мањим временским размацима, да би од XXI књиге (1976) постао редовна годишња публикација. Такву динамику он још увијек задржава, и поред све слабије материјалне подршке српске државе.

Као што је већ речено, први број часописа испуњава монументална монографија његовог оснивача *Дијалекти источне и јужне Србије*, а последњи (књ. LXI за 2014. годину) доноси (и) озбиљну монографију др Марине Јуришић са истог дијалекатског простора. *Српски дијалектолошки зборник* је основан ради изучавања српских народних говора и такав је остао свих ових деценија. У њему се објављују радови о говорима са цјелокупног српског националног и језичког простора из бивше Југославије, али и Румуније. Ријетки су излети изван ових терена, као на примјер студија Глише Елезовића о арбанашком дијалекту² или неки излети у чакавске говоре. Радови објављени у СДЗ могу се подијелити у три групе а) монографије и сличне студије, б) дијалекатски рјечници, односно збирке дијалекатских ријечи, в) други прилози. Очекујем да ће други, компетентнији нешто детаљније говорити о томе. Овдје бих само подсјетио на неке чињенице. У *Српском дијалектолошком зборнику* је објављена прва монографија из синтаксе падежа једног говора³ – подсећам да је синтакса најдефицитарнија област српске дијалектологије. Такође бих истакао велики допринос *Српској дијалектолошкој зборника* српској дијалекатској лексикографији. И у самој Белићевој монографији дат је на крају обиман регистар речи – сумаран увид говори да се ради о преко

² Gliša Elezović, *Glasovne osobine arbanaškog dijalekta Debra i njegove okoline*, СДЗб XI (1950), 225–300.

³ Радоје Симић, *Синтакса левачког говора I. Употреба падежних облика*, СДЗб XXVI (1980), 1–146.

6.000 ријечи. Већ у трећој књизи објављени су *Прилози речнику њимочкој краја* од Маринка Станојевића (стр. 179–194), у IV (1932) и VI (1935) обиман *Речник косовско-мејхохијској дијалектима* Глише Елезовића. Оваквих рјечника различитих српских говора појавило се у СДЗ подоста, посебно у посљедње три деценије.

А. Белић је својом монографијом у првој књизи поставио високе критеријуме пред *Српски дијалектолошки зборник* и српске дијалектологе. Тако је ову студију средином 20. вијека оцијенио један од најдаровитијих и најуспјешнијих Белићевих ђака, у свијету славистике и шире један од највећих дијалектолога друге половине двадесетог вијека академик Павле Ивић: „Највећи рад наше дијалектологије, како по обиму тако и по значају. Врло богат материјал из скоро свих крајева призренско-тимочке дијалекатске зоне у границама преткумановске Србије. Фонетско бележење истиче се узорном и досад ненадмашном прецизношћу и пажњом према нијансама. По први пут у нашој научној литератури приказана су широка варијациона поља разних језичких феномена [...] И данас, кад је познато кудикамо више података из разних других извора, у Белићевој књизи има само мало појединости у схватањима које захтевају ревизију“⁴. Готово исту оцјену дао је професор Ивић и четрдесетак година касније⁵. Уз ову оцјену научне вриједности монографије, која и није једина тако ласкава⁶, треба додати и оцјену о значају њеном гледано и из друге перспективе: „Овим штокавским говорима Белић је такође одредио право место према суседним говорима, македонском и бугарском“⁷. П. Ивић је тај допринос оцијенио нешто другачије: „Плодна дискусија о многим појавама које је, поред осталог, на дефинитиван начин решила питање генетичког односа говора ове зоне према осталим нашим дијалектима и према бугарском језику“⁸. С овом Белићевом монографијом, сматра се, конституисала се дијалектологија као грана науке о српском језику – поред ње то су још и акцентологија и историја језика. Мада се и почетак српске дијалектологије везује за рад Вука Стефановића Караџића, почетак дијалектолошке науке у правом

⁴ П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватској језика. Увод у штокавско наречје*, Приредно Драгољуб Петровић, Сремски Карловци – Нови Сад, 2001, стр. 168 (1956).

⁵ П. Ивић, *Дијалектолошка проучавања говора призренско-њимочке зоне*, Говори призренско-тимочке области, Ниш, 1994.

⁶ Нпр. М. Стевановић: Белић је том монографијом „дао најбољи образац за дијалектска проучавања уопште“ – *Животи и дело Александра Белића*, Зборник радова о Александру Белићу. Посебна издања САНУ, Одељење језика и књижевности 28, 1976, стр. 9. У новије вријеме: „На почетку века, и у основи наше дијалектологије, стоји знаменито дело Александра Белића *Дијалектима источне и јужне Србије*, којим је и започела дуга и плодна традиција *Српској дијалектолошкој зборнику* (1905) – Недељко Богдановић, *Призренско-њимочки говори у Српском дијалектолошком зборнику*, Зборник Филолошког факултета 9, Ниш, 1999, 48.

⁷ И. Грицкат, исто, стр. 56.

⁸ П. Ивић, исто, стр. 168.

значању те ријечи у Срба најупутније је везивати за покретање њеног гласила⁹.

Појава овог часописа није посебно забиљежена у значајним славистичким публикацијама тога времена: Александар Белић, руски студент, био је добро познат руским славистима, већ је у Петрограду објавио дијалектолошку карту српског језика¹⁰, такође 1905, али тамо нисмо нашли податак да је забиљежено покретање овог часописа. Такође, *Архив*¹¹ Ватрослава Јагића није забиљежио појаву прве књиге *Српској дијалектолошкој зборника*. Додуше, изгледа да у то вријеме нису ни давани осврти на појаву часописа – нових и старих – у руској филолошкој литератури. Међутим, не би се смјело на основу овога тврдити да Александар Белић непосредно по изласку прве књиге СДЗ није већ био постао дијалектолог од угледа и изван српске средине. На овакав закључак нас наводи податак да се Белићу тих година обратио Пољак Бодуен де Куртене, знатно старији од Белића, професор славистике на више универзитета Русији, оснивач казањске школе, по мишљењу компетентних претеча Фердинанда де Сосира¹², с молбом да му дâ упутства за прикупљање дијалекатске грађе на терену. И Белић му је послао¹³.

На крају, појавом *Српској дијалектолошкој зборника* српска дијалектологија се дефинитивно конституисала као научна област лингвистике, овај часопис је дао немјерљив допринос њеном развоју и богатим резултатима: готово да нема значајнијег српског дијалектолога који у дугом вијеку *Зборника*, дужем од једног вијека, није био његов сарадник. Излазак сваке нове књиге и данас се радо дочекује у многим најзначајнијим славистичким центрима свијета. Кад знамо да се у језику најбоље чувају подаци о историји и материјалној и духовној култури једног народа – онда можемо судити каква

⁹ И. Грицкат, исто, 55–58; в. и Н. Богдановић: „Истина, стручних (културних и научних) сазнања о српским народним говорима било је и пре тога (Вук, Даничић, Милићевић, Реешетар, Брех), али се стварним почетком српске науке о народним говорима, или дијалектологије, с највише права (и по тематици, и по територији, и по ауторству) може сматрати рад А. Белића и рођење Академијине публикације скромно, али прецизно назване *Српски дијалектолошки зборник*“ – *Призренско-џимочки говори у Српском дијалектолошком зборнику*, Зборник Филолошког факултета 9, Ниш, 1999, 48.

¹⁰ *Диалектологическая карта сербского языка*, Сборник по славяновѣдѣнію, изд. Второго отдѣлення Импер. Акад. Наукъ II, 1–59.

¹¹ *Archiv für slawische philologie*, Беч. У тридесетој књизи тог часописа (Берлин, 1909) Милан Решетар на почетку свога опширног критичког осврта на Белићеву дијалектолошку карту српског језика помиње студију *Дијалекти источне и јужне Србије* као „лијепо дјело“.

¹² „Највећи значај казанјске школе је у tome што су за нју знали и из njenih идеја primali подстицаје за своје револуционарне теорије ‘праžани’ ... i F. De Saussure“ – Milka Ivić, *Pravci u lingvistici I*, Beograd 2001, 134.

¹³ *Письмо къ И. Р. Бодуэну – де – Куртенэ о собирании диалектологическаго материала*, Извѣстія Отдѣлення русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, XVIII (1913), 229–245.

је за то заслуга *Српској дијалектолошкој зборника*; он несумњиво представља једну од најбогатијих ризница српског народног језика и српске културе.

НЕДЕЉКО БОГДАНОВИЋ

ГОВОРИ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ОБЛАСТИ У
СРПСКОМ ДИЈАЛЕКТОЛОШКОМ ЗБОРНИКУ

Говори призренско-тимочке дијалекатске области у *Српском дијалектолошком зборнику* имају часно и почасно место. Прва научна монографија о српским народним говорима легла је у саму основу *Зборника* и то место, као стамени темељац, држи и одржава више од једног века.

Са тога подручја – од македонских говора на југу, дуж бугарских говора на истоку, до Тупижнице и Ртња на северу, одатле на запад до Сталаћа, онда кривудаом историјским разлозима изломљеном линијом преко Топлице, Косова и Метохије до тремеђе Србије, Црне Горе и Албаније – у овој најпознатијој публикацији о народним говорима у словенском свету објављиване су:

- а) дијалектолошке монографије,
- б) речници и прилози речницима народних говора,
- в) оноματοлошки и термилошки прилози из народних говора,
- г) помагала за теренски рад,
- д) прикази и осврти, у новије време.

На челу серије монографија стоје знаменити, сада већ монументални *Дијалекти источне и јужне Србије* покретача *Зборника* Александра Белића из 1905, у ствари прва књига *Српској дијалектолошкој зборника*, а следе *Северно-тимочки дијалекти* Маринка Станојевића 1911, *Говор Срепчичке жупе* Миливоја Павловића 1939, *Ђаковачки говор* Михаила Стевановића 1950; *Говори Бучума и Белој Пошхока* Недељка Богдановића 1979, а онда убрзано, са истог подручја: *Говор Лужнице* Љубисава Ћирића 1983, *Говор Свиничана* Мила Томића 1984, *Говор Алексиначкој Поморавља* Недељка Богдановића 1987, *Говор Црне Траве и Власине* Вилотија Вукадиновића 1996, *Српски призренски говор* Слободана Реметића 1996, *Говор Ниша и околних села* Пол-Луј Тома 1998, *Говори Понишавља* Љубисава Ћирића 1999, *Говор Зајлања* Јордане Марковић 2000, *Говор села Милушинца* Јасмине Гмитровић 2008, *Говор села Присјана* Тање Милосављевић 2009, *Синџакска ѓадежа Горње Пчиње* Марине Јуришић 2015. Тематски овом кругу монографија припадају и расправе Александра Белића „О дијалекатском материјалу О. Броха“ 1911, и Радмиле Жугић из синтаксе говора јабланичког краја 2007.

Са обода ове зоне *Зборник* је објавио монографију Радивоја Младеновића *Говор шариланинске жупе Гора*.